
Barbarismes, manlleus i interferències.

Sobre la terminologia dels contactes interlingüístics

per *Lluís Payrató*

0. La finalitat d'aquest article apunta a l'aclariment d'una sèrie de problemes que sorgeixen de la terminologia aplicada als fenòmens derivats dels contactes entre llengües. Almenys, confio que les pàgines següents oferiran al lector un panorama de les nocions i dels termes utilitzats en aquest camp i de les possibilitats —en una hipotètica tria— d'establir una terminologia si més no coherent amb les finalitats de cada investigació o treball concrets.

La justificació de l'article —com en certa manera es pot deduir de les paraules precedents— radica en les múltiples confusions i imprecisions que deriven del vocabulari terminològic usualment emprat per referir-se als fenòmens resultants de les influències interlingüístiques. Limito d'entrada el terreny adoptant una perspectiva estrictament lingüística i centrant-me en el cas del català.¹

1. La terminologia usada per referir-se als contactes i a les influències entre elements lingüístics es pot repartir, en una primera aproximació, en els següents blocs:

1. Aquest article és una reelaboració ordenada d'un parell d'apartats i un apèndix de l'obra *La interferència lingüística. Comentaris i exemples català-castellà* (en premsa). He refós el que abans, per motius de distribució, havia separat; ho he reestructurat, i hi he introduït nombroses modificacions, més en la redacció i exposició, però, que en el contingut o caràcter.

Exposaré al llarg d'aquestes notes els diferents punts que deixo de banda i els límits que vaig traçant, perquè almenys en quedi constància, en l'espera d'un treball més aprofundit. Les limitacions també obeeixen, com és lògic, a raons d'espai.

- A. Fenòmens de contacte intralingüístics:
 - A.1. *Atracció, contagi, contaminació, desplaçament, encreuament.*
 - A.2. *Dialectalisme.*
 - A.3. Terminologia específica de les tipologies sobre el canvi lingüístic.
- B. Fenòmens de contacte interlingüístics:
 - B.1. *Substrat, adstrat i superstrat (=fenòmens de ...).*
 - B.2. *Híbrid (hibridització). Simbiosi lingüística.*
 - B.3. Els «ismes» tradicionals:
 - B.3.1. *Estrangerisme, solecisme i barbarisme.*
 - B.3.2. *Indigenisme. Cultisme.*
 - B.3.3. Les «denominacions d'origen»: *castellanisme, arabisme, anglicisme, etc.*
 - B.4. *Manlleu (préstec) i calc.*
 - B.5. *Interferència.*

No costaria gaire de farcir l'esquema anterior amb denominacions suplementàries, per exemple si recorriem amb més deteniment a la terminologia emprada en altres llengües (sobretot anglès i alemany)² o proposada per determinats autors. Per una banda, però, em sembla que els blocs que he establert són prou representatius i que no caldria modificar-los; i, per una altra, no puc pas ser exhaustiu ni vull córrer el risc de centrar-me en anècdotes o, per dir-ho d'alguna manera, en personalismes terminològics.

2. He inclòs els casos del conjunt *A* —que en principi resten fora dels límits d'aquest article— perquè han estat utilitzats també bastant sovint (sobretot *encreuament*) per referir-se a contactes interlingüístics. Deixant de banda els grups *A.2* i *A.3*, la mostra del primer grup és significativa, a més, perquè ens revela una sèrie d'aspectes —fonts de crítica— que retrobarem en la majoria de les denominacions posteriors:

a) Es tracta de termes manllevats del llenguatge corrent. Això fa que, o bé es manté el mateix significat de la llengua ordinària (amb el perill que resulti vague i imprecís en aplicar-lo a fenòmens lingüístics) o bé s'intenta redefinir el terme tot especificant-lo (amb el resultat de crear una dicotomia evident, que pot conduir a la confusió).

b) El fet que presentem cinc termes —i escorcollant més probablement hom en trobaria algun altre— no implica en absolut que representin cinc fenòmens: no es pot atribuir una parcel·la concreta a cada un dels elements, perquè els respectius significats es recobreixen, entre ells, i amb els de nocions més generals com la *d'analogia*.

3. Els termes del grup *B.1* s'utilitzen preferentment en estudis de caire històric, tot i que cada vegada amb menys freqüència, a causa de les crítiques que han sofert.³ De tots tres, *substrat* és el que ha tingut més èxit i el que s'usa més sovint. L'origen d'aquest terme⁴ —o almenys la inspiració— es troba també fora de la lingüística (analogia amb les capes geològiques), i la noció, de fet, és plurivalent

2. L'alemany és la que disposa, sens dubte, d'una terminologia més rica: cf. Tesch (1978).

3. Vid. Martinet (1951;153-154), una de les més reeixides.

4. No faré referències a l'origen i al desenvolupament d'aquests termes, ni als dels altres grups. Aquest punt, conjuntament amb el d'investigar llurs paral·lels i correspondències amb les denominacions d'altres llengües i tradicions demana un treball de més envergadura.

i interdisciplinària: la GEC, per exemple, en dóna vuit accepcions: una per al llenguatge corrent i set en diverses disciplines. La noció mateixa en lingüística és en certa manera ambivalent, també: hom parla de *substrat* per referir-se a una llengua que ha estat objecte, en un determinat territori, d'un procés de substitució (*llengua de substrat*); al mateix temps, però, ens referim al *substrat* com a aquell conjunt d'influències que la dita llengua ha causat en la que la substitueix (*fenòmens de substrat*).

El *superstrat* s'aplica en un sentit semblant; ara, però, la llengua invasora no substitueix la pròpia del territori, sinó que és aquesta última la que assimila la primera (rebut-ne, això sí, en aquest procés d'integració, diverses aportacions). L'*adstrat*, finalment, s'aplica a les influències mútues que sofreixen dues llengües que han conviscut en un mateix territori (i més tard en territoris veïns). Per extensió, hom parla d'*adstrat* referint-se al conjunt d'influències entre dues llengües veïnes (geogràficament). L'ambivalència a què m'he referit en el cas de *substrat* es repeteix en aquestes dues últimes nocions. Pel que fa als fenòmens concrets, les tres denominacions ens n'assenyalen la causa i la direcció.

4. He inclòs el segon grup, B.2, per donar una altra mostra de termes d'aquest camp que la lingüística ha manllevat d'altres disciplines: ara, concretament, de la biologia. Es parla així, per exemple, de paraules *híbrides*, quan en la seva composició intervenen elements de llengües diferents (*vid.*, per exemple, Lázaro 1953 o Dubois 1973). A una escala més gran, el concepte i el terme d'*hibridització* s'han transvasat al terreny dels contactes de llengües, tot establint plantejaments lingüístics paral·lels als biològics: és el cas de Diebold (1964; 495-6) i sobretot de Whinnom (1971). Meiseles (1981), ja com a detall que deriva cap a l'anècdota, formula una distinció entre construccions *híbrides* i casos de *simbiosi lingüística*, equiparable a la que veurem més endavant entre *interferència en la parla* i *en la llengua*, respectivament.

5. Dins del grup B.3 analitzaré, ja més detingudament, les nocions d'*estrangerisme*, *solecisme* i *barbarisme*. Aquestes tres són les fonamentals, però és bo de completar-les, per una banda, esmentant almenys les de *vulgarisme*, *dialectalisme* (contactes intralingüístics) i els casos més especials d'*indigenisme*⁵ i *cultisme*⁶; i, per una altra, amb les còmodes «denominacions d'origen» (grup B.3.3: *castellanisme*, *anglicisme*, etc.), les més profitables dins d'aquest ric conjunt d'«*ismes*» tradicionals.

Estrangerisme

Comencem per un primer grup, en què podem incloure les definicions més àmplies:

5. La definició de Lázaro Carreter no té pèrdua: «*Palabra de procedencia indígena que pasa a una lengua invasora. Se aplica, generalmente, a voces de lenguas no europeas: indigenismos americanos, africanos, etcétera. Una palabra es indigenismo con relación a la lengua invasora hablada precisamente en el lugar donde vivió o vive la lengua dominada.*»

6. *Cultisme* és un altre dels termes adornats amb una certa vaguetat. Al capdavant, el cultisme no passa de ser un tipus de manlleu determinat (per l'origen i/o per l'ús). El terme s'utilitza de vegades com a màscara que encobreix, sota l'aparença d'una formació o ús clàssics, un estrangerisme contemporani (*vid.* una crítica encertada del terme en Pratt 1980; 37).

«Mot manllevat a una llengua estrangera» (DGLC i DLC).

«Se dice de cualquier palabra de procedencia extranjera» (Lázaro).

Sembla, doncs, que *estrangerisme* és l'hiperònim de les denominacions d'origen (grup B.3.3). Cal destacar, com a primer inconvenient, que només s'aplica a fenòmens lèxics.⁷ D'altra banda, hauríem de concloure —segons aquestes definicions— que no es fa referència a l'adaptació de l'element «estranger». En realitat, però, el que succeeix és que aquestes definicions es contradueixen amb les d'un segon grup, les quals limiten l'abast del terme a la primera fase del fenomen, és a dir, quan l'element lingüístic encara no s'ha adaptat: (*vid.*, per exemple Abraham [1974] i Lewandowski [1973-75]). Des d'aquest altre angle, doncs, l'*estrangerisme adaptat* esdevé (almenys terminològicament!) un *manlleu*.⁸ Hom reconeix, tanmateix, les dificultats —i fins, sovint, la impossibilitat— de separar netament les dues fases del fenomen. Lewandowski ho expressa d'una manera clara: «És difícil d'establir una diferenciació precisa entre manlleu lèxic i *estrangerisme*; tampoc no té valor pràctic, excepte quan es persegueixen finalitats exclusivament puristes.»

Aquesta és precisament una de les raons que afavoreixen una denominació única de tot el procés, sigui la de *manlleu* o la d'*interferència*.

Solecisme

La definició d'abast més reduït és la que limita el terme a la irregularitat sintàctica:

«Falta contra les regles de la sintaxi d'una llengua» (DGLC).

«Transgressió a les regles sintàctiques d'una llengua» (DLC).

En termes més amplis:

«Mal ús d'una regla d'una llengua» (Arimany).

Moliner, en canvi, defineix el terme de la manera següent: «Cualquier "vicio de dicción" consistente [A] en emplear incorrectamente una expresión o [B] en construir la frase con sintaxis incorrecta. Se citan como solecismos, gratuitos, de creación popular, estos dos nacidos en Sevilla: "el café del olivo", por "el café de Hollywood", y "el explica" por "el speaker".»

No trobo que aquests exemples s'avinguin gaire amb la definició. Sigui com sigui, la noció de *solecisme* esdevé ambigua en el sentit que oscilla entre A) i B). Altres exemples d'una oscil·lació semblant: «Es denomina *solecisme* una construcció [A] que no ha estat generada per les regles de la gramàtica d'una llengua en una època determinada o [B] que no s'accepta en una norma o ús considerat correcte» (Dubois).

En aquest sentit B) de Dubois, és a dir, quan la incorrecció és respecte a la puresa de la llengua, la noció de *solecisme* es recobreix molt sovint amb la de *vulgarisme*: molts dels casos que es donen com a exemples de *solecisme* coincideixen amb els que serveixen de mostra per a *vulgarisme*. Per una altra banda, i excepte si es pren *solecisme* en el sentit més estricte (*vid.* més amunt les defini-

7. Cf., en canvi, Marouzeau (1933; 171): «Périgrinisme: Caractéristique empruntée à une langue étrangère.» Déroy (1956) també l'utilitza, aplicat al lèxic; en aquest mateix sentit Guilbert (1975;92) parla de *xénisme*.

8. De fet, caldria filar més prim i distingir entre l'*adaptació* (integració lingüística en el sistema) i l'*adopció* (integració social). Les definicions, però, no solen fer referències a aquesta distinció, malgrat que els dos processos no tenen per què anar pegats.

cions del DGLC i DLC), en tots els altres sentits coincideix amb *barbarisme*. Lázaro Carreter intenta diferenciar els dos termes de la manera següent: «*Se emplea este término como opuesto a barbarismo; mientras éste es un error cometido por el empleo de una forma inexistente en la lengua, el solecismo consiste en el mal uso de una forma existente.*»⁹

Barbarisme

Si volem aprofundir aquesta hipotètica distinció entre *solecisme* i *barbarisme*, i consultem l'entrada *barbarisme* que dona el mateix Lázaro Carreter, trobarem:

- «1. Falta del lenguaje que cometen los extranjeros al adaptar a la lengua que pretenden hablar palabras de su propio idioma o de otra lengua que tal vez conocen mejor. Es frecuente, por ejemplo, el uso de expresar por expresar entre extranjeros, que así hispanizan bárbaramente el francés exprimer o el italiano esprimere 'expresar'.
- »2. La Academia Española clasifica además como barbarismos:
 - »a) las faltas de ortografía;
 - »b) las acentuaciones erróneas: périto, méndigo, etc.;
 - »c) el ceceo;
 - »d) las formaciones erróneas: haiga por haya, cuala, etc.;
 - »e) los extranjerismos;
 - »f) los nombres extranjeros pronunciados conforme a su nombre originario cuando tienen nombre español: Brutus por Bruto, pachá por bajá, Bâle por Basilea, London por Londres;
 - »g) los arcaísmos: asaz, empero, etc.;
 - »h) los vocablos nuevos contrarios a la índole de nuestra lengua: presu- puestar, colorida, extemporaneidad, etc.;
 - »i) las palabras usadas indebidamente: reasumir por resumir, bajo esta base por sobre esta base, etc.»

Els casos de 2, és clar, en esguard de la distinció apuntada, són ben sorprenents i xocants. Moliner confirma aquesta dualitat del terme *barbarisme*: «*Palabra o expresión tomada o adaptada de una lengua extranjera en el idioma de que se trata. Por extensión, solecismo; palabra o expresión incorrecta o mal empleada.*»

Continuen, com es pot observar clarament, els recobriments i les dificultats de marcar fronteres entre les diverses denominacions. Segons aquestes definicions, *barbarisme*, en sentit estricte, seria el mateix que *estrangerisme*; en sentit ampli, englobaria, a més, el camp de *solecisme*. I no sols això: la inflació que ha sofert *barbarisme* és tan exagerada que aquest mot pot encapçalar els nou grups de la RAE. Hom podria sospitar —pels antecedents i les reincidències— que aquesta inflació respon únicament a una velleïtat de l'Acadèmia Espanyola, però no és

9. La distinció, tot sigui dit, ja es troba en Marouzeau (1933;37, 208-209). Ultra les crítiques que s'exposen a continuació, convé tenir present que els equívocs i els intents —no reeixits— de distinció entre aquestes dues nocions vénen de lluny; en última instància, caldria remuntar-se als gramàtics llatins i rastrejar tota la tradició posterior al voltant d'aquest tema. Solà (1976;62, 67, 68) n'ofereix mostres representatives en el cas del català fins a Pompeu Fabra.

així. La GEC, que mostra —en general— una cura especial en els temes lingüístics, ofereix un article, firmat per E. Artells, que no ha d'envejar gaire les múltiples subdivisions proposades per la RAE:

«1. Falta comesa contra la puresa del llenguatge, que consisteix a emprar a tort, en la parla i en l'escriptura, els mots i les expressions de la llengua pròpia. Ex: *recolzar* (= descansar sobre un suport) per *prestar suport*; *encalçar* (= empaitar) per *atrapar*; *a pleret* (= a poc a poc) per *a pler* (= de gust); *res* (*pron*) per *gens* (*adv*) (*parlar bé no costa res* en lloc de *parlar bé no costa gens*); *doncs* (conjunció consecutiva) en sentit causal (*no sortirem, doncs plou*, en lloc de *no sortirem, car o perquè plou*), etc.

»2. Ús impropï o innecessari [!] d'expressions i de mots forasters contra el geni de la llengua (castellanismes, gallicismes, etc). Ex: *desllindar* per *destriar*, *lograr* per *assolir*, *donar-se compte* per *adonar-se*, *ésser precis* per *caldre*, *tenir que fer* per *haver de fer*, *a part d'això* per *a part això* (= *això a part*), etc; *avalanxa* per *allau*, *eclosió* per *desclosa*, *frapar* per *colpir*, *jugar un rol* per *fer* (o *representar*) *un paper*, etc.

»3. Ús de formes verbals incorrectes o vicioses [!] com *fagi*, *vegé*, *dongui*, *reflexar*, *garantitzar*, *sapiguer*, *volguer*, etc, en comptes de *faci*, *veié*, *doni*, *reflectir*, *garantir*, *saber*, *voler*, etc, com, així mateix en morfologia, emprar *dos* per *dues*; *la senyal*, *la corrent*, *la costum*, etc (*f*), en comptes d'*el senyal*, *el corrent*, *el costum*, etc (*m*) o *el calor*, *el resplendor*, *el fi*, etc (*m*), en lloc de *la calor*, *la resplendor*, *la fi*, etc (*f*).

»4. Errada d'ortografia: *trevall*, *maravella*, *torment*, *entussiasme*, *impressió*, *dança*, etc, en lloc de *treball*, *meravella*, *turment*, *entusiasme*, *impressió*, *dansa*, etc.»

En les definicions de la RAE i de la GEC, *barbarisme* esdevé sinònim de quasi tot allò que, pel motiu que sigui, no es considera *correcte*: un barbarisme és una *incorrecció*, de qualsevol mena.

Des d'aquelles definicions d'abast restringit fins en aquests últims calaixos de sastre hi ha encara, a més, tota una variada gamma de possibilitats: Dubois, per exemple, dóna una definició difícilment destriable de la que abans presentava per *solecisme* (*vid. més amunt*): «S'anomena barbarisme la forma d'una paraula que no ha estat generada per les regles de la llengua ni, particularment, per les regles morfofonològiques, en una època determinada (en una sincronia donada); els barbarismes són formes agramaticals (...) També es consideren barbarismes les formes que no han estat admeses per una norma o ús considerat correcte (...)»

Altres autors, finalment, introdueixen distincions ja més personals: per exemple, Cardona (*vid. Solà 1977; 27-28*) parla de *barbarismes*, *semibarbarismes*, *barbarismes amables...*

6. Hi ha un altre aspecte, més allunyat de la inadequació terminològica d'aquests termes, que també cal recollir: llur relació amb les nocions de *correcció/incorrecció* i sobretot amb les de *puresa/corrupció* de la llengua. Les connotacions pejoratives d'una gran part dels termes examinats són evidents. Al costat de raons —lingüístiques o extralingüístiques— sensates, solen barrejar-se en tota aquesta qüestió un bon munt de prejudicis. L'ús —en general— i certs usos particulars han degradat les denominacions mateixes i les han associades a actituds determinades que queden força lluny de les apropiades en qualsevol estudi lingüístic.

Pel que fa a *barbarisme*, especialment, sovint no es considera només una «incorrecció» (amb l'asèsia que caracteritza aquest terme) contra una determinada norma (sigui la falta d'ortografia, l'error d'accentuació o pronunciació, l'estrangerisme o arcaisme, etc.). El barbarisme, a més, és un *vici*, que, com a tal, cal automàticament —indefugiblement— descobrir, fer públic i desterrar. La noció de *barbarisme*, així, s'ha associat a un tipus de discurs amb un caràcter molt peculiar, la base del qual s'aproxima a la següent: com a vici, el barbarisme «*destruye la pureza, claridad, propiedad y elegancia del idioma*» (*Monitor*). Això no es discuteix mai. Per tant, lògicament, partint d'aquest axioma tot el que rep l'etiqueta de *barbarisme* ha d'ésser eliminat. Per poder qualificar un terme o element de *barbarisme* hi ha una condició necessària (i, segons en quin autor, suficient): que el terme no es trobi en el diccionari normatiu. El segon pas, aleshores, consisteix en una veritable heurística: «Molts barbarismes aconseguen de *dis-simular-se* en un aspecte aliè o en la familiaritat de llur ús. D'aquí ve la necessitat de sistematitzar-ne el descobriment i la persecució en una guia (...)» (Montsià —pseudònim de Jordana— (1935;9) [els subratllats són meus]).

S'estableixen amb aquesta finalitat tota una sèrie de procediments, no solament per descobrir els barbarismes, sinó per comprovar la bondat de qualsevol mot «per poc que hom hi sospiti un barbarisme» (Montsià, p. 49). El mecanisme més productiu —lògicament, segons la condició primera— és recórrer al diccionari. Aquests procediments de descoberta són imprescindibles, ja que l'adaptació (que no s'entén pas com una obra del sistema lingüístic sinó com un autèntic camuflatge o mimetisme de l'element infiltrat) sembla consubstancial a la naturalesa del barbarisme. Així, Franquesa (1971; xxiv), per exemple, arriba a afirmar que «l'ús de *después* o d'*antes*, més que un barbarisme, és una vulgar castellana. Per barbarisme entenem els mots d'aspecte català, amb unes formes i una accentuació pròpies del català, però que en el fons no són més que una adaptació d'un mot estranger. *Són mots que no són identificables com a forasters al primer cop d'ull*» (l'últim subratllat és meu).

El pas següent a la denúncia és la persecució:

«BUENES. Aquesta bàrbara salutació, que tanta de fortuna ha fet al nostre país, ha d'ésser perseguida implacablement» (Montsià 1935;20).

Finalment, el desenllaç és doble: la victòria del mot genuí corresponent o la inclusió del barbarisme en el diccionari normatiu, amb la consegüent pèrdua —instantània— del seu estigma. Llavors el mot ja es pot usar «sense escrúpol» (Montsià, p. 15).

No es tracta, amb tot això, de negar el valor dels reculls de barbarismes, tot i que és ingenu creure que es pot redreçar una llengua a cops de vocabulari de barbarismes. No es tracta, tampoc, d'oblidar les penoses etapes per què ha passat i passa el català. Discursos semblants es basteixen a l'entorn del castellà, aparentment amb menys motius. Fonfrías (*Anglicismos en el idioma español de Madrid* [!], Barcelona [!!] 1968), per exemple, fa una dedicatòria exemplar: «*A quienes, por la razón que fuere, se entienden obligados y deseosos de conservar sin impurezas en sus cauces, el hermoso caudal del idioma español; y a quienes, por la razón que fuere, se desentienden de esas obligaciones.*»¹⁰

10. Esmentat també per Pratt (1980;103). La fórmula recorda la dels juraments, i només hi manca el comiat: «...y si no, se lo demande». Cf. Lamuela (1983; xviii): «La reacció essencialista a la interferència induïda per la llengua dominant és el purisme. El purista concep la interferència que actua sobre la llengua subordinada com l'alteració accidental d'un ordre immutable; la supressió dels estrangerismes restitueix la llengua al seu estat primer i aquí no ha passat res».

Alzugaray (1983;70), també a la recerca de la puresa perduda, parla de *contaminadores* (tothom), *consentidores* (amb connotacions *non sanctae*; entre ells, «*lingüistas y filólogos*») i *organismos desbordados* (de feina?; són, ni més ni menys, el «Ministerio de Cultura» i la «Real Academia Española»). El paper d'Alzugaray és el de redemptor sacrificat: «*Nunca resulta agradable actuar de fiscal, de índice acusador de unos comportamientos despreciativos y lesivos en grado sumo con el idioma español, que le afean y le llenan de lacras y pústulas*» (64).

Com es pot comprovar, doncs, aquesta actitud no és pas exclusiva dels autors catalans (ni, en última instància, tampoc només dels castellans). És curiós que la denúncia, en aquests casos, no passi mai del terreny lingüístic (i, pròpiament, encara, del lèxic). No cal ser un visionari per adonar-se que les influències en una llengua són símptoma i mostra de la dependència en altres nivells (cultural, i sobretot econòmic, tècnic, científic, etc.). Al capdavall, els elements forasters, poc o molt, tard o d'hora, acaben adaptant-se (es «dissimulen», com hem vist abans), cosa que aparentment no es pot afirmar de les altres dependències o influències.

7. Entre els punts de crítica més destacables de la terminologia analitzada fins en aquest moment, i especialment pel que fa a l'últim grup, cal ressaltar:

1) Els múltiples punts d'intersecció entre les denominacions. Una de les condicions que hauria de complir una terminologia adequada és evitar els recobriments entre els respectius significats dels elements de què es compon. Amb els termes tradicionals això no s'aconsegueix en absolut: la majoria dels exemples poden ser catalogats amb rètols distints... que volen dir el mateix o que no se sap gaire bé el que signifiquen. Les denominacions s'encavallen i fan de solapes mútues: un exemple, així, pot ser al mateix temps un estrangerisme, un barbarisme i un solecisme (i, si es vol, encara, un vulgarisme). Arriba un moment que sorgeix el dubte raonable de si s'han cercat els termes per denominar uns fenòmens o a l'inrevés: si no és que intentem destriar els fenòmens a partir dels rètols. Una possible solució consistiria en un intent de neteja, que n'eliminés un grapat; els altres inconvenients, però, persistirien.

2) La majoria de les definicions són barroeres. Una de les raons sembla precisament, a vegades, la por d'envair els territoris contigus; però més sovint just tot el contrari: la manca d'escrúpols per fer-ho. Tot plegat es tradueix en definicions imprecises, que hom sospita que s'han degut a la inconsciència... o a la premeditació. Els punts de referència van de la puresa o correcció de la llengua a la agramaticalitat, passant per la intel·ligibilitat, la claredat, l'exactitud o l'elegància.

3) Els termes es refereixen gairebé exclusivament a fenòmens lèxics; aquests, tanmateix, són només una part del resultat de les influències interlingüístiques.

4) Els termes, especialment *barbarisme*, han sofert un procés de degradació, en dos sentits. Per una banda, a causa de la vaguetat ja apuntada de les definicions, han patit un inflació exagerada. *Barbarisme* és el calaix de sastre on ha anat a raure tota una nebulosa de fenòmens. Per una altra banda, la degradació ha estat fruit de barrejar en l'anàlisi prejudicis de tota mena. El resultat, uns termes amb unes connotacions (i fins denotacions) que no són les més adequades per encabir-los en el vocabulari tècnic de la lingüística; uns termes, en suma, que —tret de les denominacions d'origen— no semblen aprofitables.

8. Resten dos termes tradicionals que s'escapen de les crítiques anteriors i que s'han usat —i s'usen— sovint per referir-se als fenòmens lingüístics resultants dels contactes de llengües: *manlleu* i *calc*. Ens tornem a trobar amb dues adaptacions més de mots corrents, fet que —repeteix— resulta bastant significatiu.

Pel que fa a *manlleu*, que és el que comentaré amb més deteniment, cal començar —per seguir la tradició— recalcant l'absurd (o, si no tant, la poca fortuna) de la metàfora. Els elements lingüístics «manllevats» no es «tornen» (ni s'han de tornar). No comporten tampoc cap pèrdua o subtracció en la llengua font, que ni autoritza (ni coneix) l'operació. Haugen (1950;211), que comenta aquests contrasentits, apunta que el procés podria denominar-se *adopció* (però llavors no sabríem com referir-nos als elements: «adoptats»?) i ironitza sobre la possibilitat de parlar de «robatori».

Alguns autors han proposat efectivament d'altres termes substitutius; per exemple, A. Castro: *adopció lingüística* i *importació lingüística* (vid. Lázaro 1953;28). Això sí, sense cap èxit. En el fons, el motiu de la dissort d'aquests suplents —en aquest cas, a part que són massa llargs i poc aptes per evocar elements lingüístics— és que *manlleu*, un cop s'ha acceptat l'absurd de la metàfora, esdevé una denominació prou adequada, almenys en una sèrie de casos i en comparació de la resta de candidats anteriors. Ara bé, ja que el català disposa de la parella *préstec-manlleu* (cf. cast. *préstamo*), convé no contribuir a la poca fortuna de la imatge utilitzant *préstec* per referir-se a aquest fenomen (els anglesos no en diuen pas *lending*, ni els francesos *prêt!*).

No és gens fàcil d'arribar a una definició de *manlleu*. Les dificultats d'establir definicions, així com les múltiples vacil·lacions i extensions en l'ús de la majoria dels termes examinats, i ara en *manlleu* i *calc*, són indicatives del fet que ens movem en un terreny poc sòlid i, alhora, complex i ampli quan arriba el moment de recobrir-lo amb unes determinades «etiquetes». Hi ha una dicotomia que contribueix a les ambigüitats: la de *procés* vs. *element* que sofreix el procés. Aquest fet mateix de tractar amb *processos* (cosa que a vegades s'oblida), els quals desemboquen en *estats*, acaba d'enterbolir el panorama.

Centrem-nos en el cas de *manlleu*, i examinem el seu significat. Com a primera passa de l'anàlisi, cal que ens preguntem a què fa referència: ¿al procés (d'importació) o a l'element (importat)? Si no s'especifica d'una manera molt determinada, es refereix a tots dos. Això, però, al capdavant, no ha de generar contradiccions greus un cop s'ha comentat, i no és pas exclusiu d'aquest cas: ocorre el mateix quan parlem de *canvi lingüístic* o —ja es pot avançar— d'*interferència*. En segon lloc, cal demanar-se quin és l'abast d'aquest «procés» o «element». Si parlem de *manlleu* sense especificacions, ho podem associar a l'alemany *Entlehnung* o a l'anglès *borrowing*: no diem res sobre el tipus d'element que es trasllada de l'una a l'altra llengua. A la pràctica, però, *manlleu* s'ha usat d'una manera predominant en el camp del vocabulari, i així s'ha convertit en una denominació que s'associa gairebé exclusivament a fenòmens lèxics, amb la qual cosa retrobem un dels inconvenients dels termes analitzats més amunt. Perquè no es produeixin ambigüitats, doncs, separem bé els dos casos:

a) «Manlleu», *lato sensu*: procés d'importació o trasllat d'un element d'una llengua A a una llengua B i element lingüístic (de qualsevol nivell) que ha sofert el procés.

b) «Manlleu lèxic», en què especifiquem la naturalesa de l'element. Aquest terme (com l'anglès *loanword*) pot resultar al seu torn bastant vague, en la mesura en què no se sap ben bé si comprèn les modificacions semàntiques (anglès

loan translation, semantic loan; l'alemany presenta múltiples termes en aquesta parcel·la, i si és el terme general (anglès *lexical borrowing*) o es refereix només a un mot en concret (*mot manllevat*; anglès *borrowed word*).

Arribats aquí, cal fer una tercera passa per continuar endavant. L'abast de *manlleu*: ¿comprèn tots els elements forans —lèxics o no—, o solament els que s'han adaptat al sistema? En principi, o, si es vol, *stricto sensu*, *manlleu* és solament *l'estrangerisme adoptat i adaptat pel sistema*, o, com a mínim, *en camí d'integració* (*vid.*, per exemple, Lewandowski i Dubois); o sigui, l'alemany *Lehnwort*, i no pas *Fremdwort* (= *estrangerisme*).¹¹

Aquestes tres passes que hem seguit determinen l'extensió del terme, i la darrera en dona el sentit més restringit. Convé repetir, però, que la frontera entre *manlleu* i *estrangerisme* és molt difícil de traçar, raó per la qual *manlleu* sovint acaba aplicant-se als elements procedents d'una altra llengua «en general», és a dir, encara que no s'hagin integrat en el sistema o no hagin estat sancionats per una determinada norma.

Pel que fa a *calc*, no necessitem tantes precisions: n'hi haurà prou indicant que es tracta d'un tipus especial de *manlleu*: un *manlleu de traducció*, en què s'importa un model (= serveix d'inspiració), però que es realitza amb elements propis del sistema receptor: no hi ha transferència o trasllat d'elements ni s'intenta reproduir la seqüència fònica de l'original (per exemple, cat. *pedrera*, a partir del cast. *cantera*, en sentit esportiu). L'abast de la noció de *calc* pot estendre's també a la sintaxi, i així parlar del cat. *quan la guerra viviem bé* com a *calc* del castellà, o del cast. *es tu problema* com a *calc* de l'anglès.

9. La crítica principal que es pot fer al terme *manlleu* és doble. En primer lloc, fa pensar només en el procés que importa un element forà i després l'adapta al sistema. Aquest procés, però, no és pas l'únic que ocorre en el cas de les influències interlingüístiques: una evolució, dins una llengua, pot ser deguda a la imitació d'un model exterior (la noció de *calc* n'és la prova). En segon lloc, parlar d'addicions o sumes (com també suggereix *manlleu*) esdevé un simplisme: el procés real provoca una reorganització dels esquemes genuïns (originals), tal com ja assenyala Weinreich (1953:1).

Les arrels d'aquestes insuficiències neixen probablement del fet ja apuntat que *manlleu*, a la pràctica, ha acabat per referir-se predominantment a fenòmens lèxics (els més estudiats i els més evidents), i només d'una manera marginal als fònics (on les transferències directes són més estranyes). En el cas de les modificacions semàntiques i sintàctiques (molt menys estudiades, a més), hom ha preferit tradicionalment la denominació de *calc*, amb la consegüent manca d'un terme global, genèric.

En efecte, *manlleu* evoca un *trasllat* o *importació* d'elements entre dues llengües (o registres, o varietats: *dialectalisme*), mentre que el conjunt real d'influències no és reductible en absolut a aquest sol fenomen. Vegem-ne uns quants exemples. En primer lloc, pensem en qualsevol canvi lingüístic (provocat per la pressió d'una segona llengua) quant a la freqüència d'una determinada unitat (o unitats) de qualsevol mena; o sigui, en un augment o disminució patent en l'ús: es fa difícil en un cas com aquest parlar de *manlleu*. Pensem en segon lloc

11. La gradació pot arribar a ser triple: *fremde Wörter/Fremdwörter/Lehnwörter* («paraula estrangera»/«estrangerisme»/«manlleu») (*vid.* Oksaar 1972:495). El lector ja deu sospitar, amb bon criteri, que és impossible delimitar amb exactitud aquestes categories. Repeteixo, a més, que caldria tenir en compte la distinció assenyalada en la nota 8.

en els múltiples casos d'evolucions condicionades, és a dir, de canvis lingüístics que creguem que es deuen a la influència d'un altre sistema. Per exemple, en barceloní, l'ensordiment de l'africada palatal sonora [-dz-] en una sèrie de mots (*platja metge*, etc.). ¿Com anomenarem aquest fenomen, suposant que la causa del canvi és la influència del castellà? ¿Quin «manlleu» hi ha, en el procés? ¿L'anomenarem —el procés, la pronúncia, el fenomen, en suma— *estrangerisme*? «Calc» fonològic? Pensem finalment en qualsevol cas de *pèrdua*, en la llengua receptora, en el nivell que sigui. Per exemple, en l'apòcope de la vocal *e*, darrere consonant, en el castellà dels segles XII i XIII, vocal que, en la major part de casos, es recuperarà posteriorment. És més que presumible que la influència del francès fos el factor decisiu en aquesta desaparició. O bé en el canvi, també en castellà, que va sofrir la /f-/ inicial (aspiració i posterior pèrdua), atribuïble a la influència del basc. ¿Quin *manlleu* o *calc* té lloc, en aquests fenòmens?

Manlleu, per un altre costat, fa pensar en *addició*, en l'agregació d'un nou element a un conjunt. Com abans, hi ha molts casos d'aquesta mena, però no pas tots. Més: en els contactes de llengües —sobretot en certs tipus—, el procés típic és exactament el de *substitució*, és a dir, el reemplaçament d'un element propi, genuí, per un d'originàriament aliè, «estranger». I aquest procés es pot incloure millor dins la noció que veurem a continuació (*interferència*), que no pas dins la de *manlleu*.

10. Arribem així a l'últim terme dels esmentats en l'esquema del § 1: *interferència*. Per acabar, doncs, una denominació més oriünda d'una altra ciència (ara, de la física ondulatòria) i una denominació més amb un ús interdisciplinari i amb un correlat en el llenguatge corrent.¹²

Si cerquéssim un reducte comú a tots els termes exposats fins ara, trobaríem aviat la noció de *canvi lingüístic*: un canvi lingüístic en la base del qual —individual (idiolecte) o social (contacte de llengües en comunitats o entre elles)— participa la influència d'una segona llengua. Partint d'aquesta base, i recordant que els rètols esmentats inclouen el doble aspecte de *procés* i *element* que sofreix el procés, és possible definir la interferència, en sentit ampli, com *un canvi lingüístic (= una innovació, una pèrdua, una substitució) que té lloc en una llengua A i que és motivat directament per la influència d'una llengua B*.

El procés de la interferència és el d'un canvi lingüístic; «motivat directament» vol dir que el factor predominant, decisiu, en l'origen del canvi és atribuïble a raons externes al sistema, en concret a la pressió —factors estructurals i extralingüístics— d'una altra llengua. La definició es pot ampliar als fenòmens —formalment idèntics— que es donen entre registres o varietats dialectals d'una mateixa llengua.

En aquest sentit, doncs, *interferència* és la denominació global, genèrica, d'un grup «natural» de casos de canvi lingüístic: d'un conjunt de canvis *marcats* (no

12. Limitaré, però, la següent exposició a mostrar dues possibilitats en l'ús d'aquest terme aplicat al terreny dels contactes de llengües. La noció d'*interferència* connecta amb la lingüística a través de dos camps: el de l'aprenentatge i l'ensenyament de segones llengües i el del contacte de llengües en comunitats o entre elles. En el primer cas —que fa de pont entre la psicologia i la lingüística— s'ha d'aparellar amb d'altres conceptes, com els d'*error*, *estratègia*, *transferència*, etc.; en el segon cas, amb distincions complementàries: *interferència* (/manlleu) / *canvi de codi* / *mescla*. També s'ha usat el terme, però ja d'una manera molt més marginal, aplicat als camps de la dialectologia i dels contactes intralingüístics. Remeto a l'obra esmentada en la nota 1 per a més detalls i referències.

formalment, però) o *condicionats*.¹³ L'argumentació en favor d'aquest terme com a denominació única té dos suports. El primer, la convicció que es tracta d'un sol o mateix cicle: parlar de la interferència com d'un procés unitari (de la parla dels bilingües a la llengua com a sistema) no equival a negar que passi per diferents fases ni que variïn els canals d'introducció; és solament el fruit de constatar que entre les fases d'aquest procés no hi ha solució de continuïtat. El segon —i no perquè sigui menys important—, les crítiques de *manlleu* exposades amb força deteniment al § 9., i evitables ara amb aquest terme nouvingut.

Finalment, i malgrat el risc que aquesta panoràmica resulti menys arrodonida, no voldria —no seria just— deixar d'indicar una última possibilitat: la de mantenir *manlleu* com a terme i noció general i reservar *interferència* per als elements forans no incorporats a la llengua (com a sistema). Des d'aquest angle, una interferència, *stricto sensu*, és un tret o element foraster (= que pertany a una llengua A), que utilitza un parlant bilingüe quan s'expressa en una llengua B. Com en el cas de la definició en sentit ampli, la precedent es pot aplicar també als encreuaments entre registres: n'hi ha prou substituïnt en la definició «foraster» per *aliè*, «llengua» per *registre*, i esborrant el mot «bilingüe». La remarca esdevé lògica si considerem que tot parlant en realitat és bilingüe, o, millor, multilingüe: usa diferents registres o té un repertori complex, com preferiu dir-ho.

Aquesta definició es pot afermar recolzant-la en la coneguda dicotomia estructuralista entre *llengua* i *parla* (cf. Weinreich 1953;2.14). W.F. Mackey, però, és l'autor que, al llarg dels seus nombrosos treballs, ha posat més èmfasi en la separació de les dues fases d'aquest fenomen, reservant per a la segona (en el *codi*) la denominació d'*integració*. Un ús d'*interferència* en aquest sentit més restringit, malgrat que no evita els problemes derivats de la noció de *manlleu* (vid. § 9.) ni la dificultat —i possible arbitrarietat— de les fronteres entre *manlleu* i *interferència*, pot resultar útil en determinats tipus de treballs.

11. Sospito que poques àrees de la lingüística presenten (o mantenen) un vocabulari tècnic semblant al referit als contactes intralingüístics i sobretot interlingüístics, és a dir, farcit de termes que són manlleus d'altres disciplines o adaptacions del llenguatge corrent (és curiós que elements bàsics d'aquest vocabulari siguin predicables d'ells mateixos!). Aquest fet —en si no necessàriament negatiu— és tanmateix simptomàtic, i a la pràctica ajuda a provocar confusions, imprecisions i recobriments en l'aplicació dels termes. L'últim nouvingut, *interferència*, pot comportar —i en part ja ho ha fet— una millora en aquest panorama. Malgrat haver sofert —segons en quins casos, o segons per quins abusos— una inflació que no porta enlloc, i malgrat que per ara no té un *status* (fix) en lingüística, ofereix avantatges notables. Primerament, i havent establert unes coordenades que en limitin l'abast, ens serveix com a terme global, de conjunt. O, si es vol, ambivalent (*lato sensu* - *stricto sensu*) o restringit (imbricat amb *manlleu*). En segon lloc, connota la presència d'un element aliè («estranger»), la qual cosa permet ja de principi distincions tan bàsiques i necessàries com la que cal establir entre *vulgarisme* i *estrangerisme* (o allò que Badia [1979;189-192] anomena *deteriorament espontani* i *deteriorament per castellanisme*), distinció

13. Aquestes paraules no volen amagar la dificultat que sovint comporta distingir les evolucions o els canvis espontanis dels motivats o promoguts per la influència d'una altra llengua. Em moc, però, en el terreny terminològic, mentre que aquesta consideració ens porta bastant més enllà.

que, en canvi, s'esborra sota l'etiqueta de *barbarisme*. En tercer lloc, permet de ser adjectivada, tant a través dels nivells d'una llengua (i així podem parlar d'*interferència fònica suprasegmental*, per exemple) com respecte a l'origen (per exemple, el cas específic de la interferència entre registres, les interferències del castellà en el català, etc.). Finalment, no participa de les connotacions pejoratives de molts dels termes esmentats, i és la denominació usual, amb *manlleu*, en els estudis lingüístics sobre el tema a partir de la segona meitat d'aquest segle.

Com a cloenda, una nota negativa: aquest article no té finalitats prescriptives. He pretès simplement de mostrar el panorama d'un conjunt de qüestions propenses a l'embòlic, i suggerir camins per aclarir-lo ... i per endinsar-s'hi.

LLUÍS PAYRATÓ

BIBLIOGRAFIA

- ABRAHAM, 1974 W. ABRAHAM, *Terminologie zur neuen Linguistik* (Tübinga 1974) (ed. castellana Madrid 1981).
- ALZUGARAY, 1983 J. J. ALZUGARAY, *Extranjerismos en los espectáculos* (Barcelona 1983).
- ARIMANY, 1965 M. ARIMANY, *Diccionari català general* (Barcelona 1965).
- BADIA, 1979 A. M. BADIA, *Immigració i assimilació*, ponència presentada a les «Jornades sobre immigració» (Barcelona 1979). Citat per A. M. BADIA, *Llengua i societat. Etapes de la normalització* (Barcelona 1982), ps. 189-210.
- DEROY, 1956 L. DEROY, *L'emprunt linguistique* (París 1956).
- DLC, 1982 *Diccionari de la llengua catalana* (Barcelona 1982).
- DIEBOLD, 1964 A. R. DIEBOLD, *Incipient Bilingualism*, dins D. H. HYMES (ed.), *Language in Culture and Society. A Reader in Linguistics and Anthropology* (Nova York 1964), ps. 495-508.
- DUBOIS i altres, 1973 J. DUBOIS i altres, *Dictionnaire de Linguistique* (París 1973) (ed. castellana Madrid 1979).
- FABRA, 1932 P. FABRA, *Diccionari general de la llengua catalana* (Barcelona 1968).
- (DGLC)
- FONFRÍAS, 1968 E. J. FONFRÍAS, *Anglicismos en el idioma español de Madrid. Afluencia e influencia de anglicismos en el español hablado y escrito en Madrid* (Barcelona - San Juan de Puerto Rico 1968).
- FRANQUESA, 1971 M. FRANQUESA, *Diccionari de sinònims* (Barcelona 1971).
- GEC, 1967-80 *Gran enciclopèdia catalana* (Barcelona 1965-80).
- GUILBERT, 1975 L. GUILBERT, *La créativité lexicale* (París 1975).
- HAUGEN, 1950 E. HAUGEN, *The Analysis of Linguistic Borrowing*, «Language» 26 (1950), ps. 210-231.
- LAMUELA, 1983 X. LAMUELA, *Fixació i funcionament de la gramàtica normativa i el procés d'estandardització de la llengua catalana*, ponència presentada a les «Jornades sobre l'estudi de la llengua normativa» (Barcelona 1983).
- LÁZARO, 1953 F. LÁZARO, *Diccionario de términos filológicos* (Madrid 1977).
- LEWANDOWSKI, 1973-75 Th. LEWANDOWSKI, *Linguistisches Wörterbuch* (Heidelberg 1973-75) (ed. castellana Madrid 1982).
- MACKEY, 1976 W. F. MACKEY, *Bilinguisme et contact des langues* (París 1976).
- MAROUZEAU, 1933 J. MAROUZEAU, *Lexique de la terminologie linguistique. Français - Allemand - Anglais - Italien* (París 1951).
- MARTINET, 1951 A. MARTINET, *The Unvoicing of Old Spanish Sibilants*, «Romance Philology», v (1951-52), ps. 133-156.

- MEISELES, 1981 G. MEISELES, *Hybrid versus Symbiotic Constructions: A Case Study of Contemporary Arabic*, «Linguistics», 19 (1981), ps. 1.077-1.093.
- MOLINER, 1966 M. MOLINER, *Diccionario de uso del español* (Madrid 1966).
- Monitor, 1965-70 Monitor (Pamplona 1965-70).
- MONTSIÀ, 1935 B. MONTSIÀ, *Els barbarismes. (Guia de depuració del lèxic català)* (Barcelona 1935).
- OKSAAR, 1972 E. OKSAAR, *Bilingualism*, dins Th. A. SEBECK (ed.), *Current Trends in Linguistics*, IX (l'Haia 1972), ps. 476-511.
- PRATT, 1980 C. PRATT, *El anglicismo en el español peninsular contemporáneo* (Madrid 1980).
- SOLÀ, 1976 J. SOLÀ, *Tractats de barbarismes fins a Pompeu Fabra, «Els Marges»*, 6 (1976), ps. 59-89.
- SOLÀ, 1977 —, *Del català incorrecte al català correcte. Història dels criteris de correcció lingüística* (Barcelona 1977).
- TESCH, 1978 G. TESCH, *Linguale Interferenz. Theoretische, terminologische und methodische Grundfragen zu ihrer Erforschung* (Tubinga 1978).
- WEINREICH, 1953 U. WEINREICH, *Languages in Contact. Findings and Problems* (l'Haia 1970).
- WHINNOM, 1971 K. WHINNOM, *Linguistic Hybridization and the «Special Case» of Pidgins and Creoles*, dins D. H. HYMES (ed.), *Pidginization and Creolization of Languages* (Cambridge 1971), ps. 91-115.